

Вола ва Замон

Научно-популярный журнал детской и возрастной консультации

2
2020

Сўз
ва восита
бирлиги

Ақлий фаоллик – ўзлаш-
тиришнинг муҳим омили

Bola va Zamon

2 / 2020

Таҳрир кенгаши аъзолари

Ш.Х. Шерматов,
А.К. Шадманов,
И. Маджидов,
А.В. Шин

Таҳрир ҳайъати аъзолари

Шокирова Зухра Илёсовна
(бош муҳаррир),
Ҳаняева Муҳаё Шурниязовна
(бош муҳаррир ўринбосари),
Алимова Васида Саттаровна
(тиббийет фанлари номзоди),
Абдурасулова Кумринисо Раимкуловна
(юридик фанлар доктори),
Ғазиев Эргаш Ғазиевич
(психология фанлари доктори),
Мусурманова Айниса Мусурмановна
(педагогика фанлари доктори),
Исмаилов Баходыр Исламович
(юридик фанлар доктори),
Исмаилов Исомиддин
(юридик фанлар доктори),
Исроилова Нодира Ачилбаевна
(фалсафа фанлари номзоди),
Муминова Лола Рахимовна
(педагогика фанлари доктори),
Сафаев Нуриддин Салихович
(психология фанлари доктори),
Хрульнова Гелена Вячеславовна
(психология фанлари номзоди),
Шарипова Дилъра Джуманиязовна
(педагогика фанлари доктори),
Шарипова Мадина Каримовна
(тиббийет фанлари доктори),
Қодиров Ботир Раҳмонқулович
(психология фанлари доктори)

Журналнинг ушбу сони учун масъул ходимлар

Виктор Саттаров (масъул котиб),
Елена Калинина, Наргиза Қаҳҳорова
(мусахҳиҳлар), Шерзод Алимов
(фотосурат).

Журнал ЎЗР ВМ ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг илмий даража талабгорлари чоп этиши лозим бўлган журналлар рўйхатига киритилган.

Таъсисчилар: Республика болалар ижтимоий мослашуви маркази, «Sen Yolg'iz Emassan» республика болалар жамоатчилиги жамғармаси.

Нашр Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигида рўйхатдан ўтган Рўйхатдан ўтганлик тўғрисидаги гувоҳнома рақами 0168; 2007 йил 11 январь.
ISSN 2181-5496

Таҳририят манзили: 100100, Ўзбекистон Республикаси, Тошкент шаҳри, Абдулла Қаҳҳор кўчаси, 34-уй.
Телефонлар: 281-50-16; 281-50-18; 281-49-54 (факс)
Эл. почта: bola-zamon@rambler.ru
Веб-саҳифа: www.rcsad.uz
Ижтимоий тармоқдаги саҳифа: www.facebook.com/bolavazamon

Муаллифнинг фикри ҳар доим ҳам таҳририят фикрига тўғри келвермайдми. Таҳририят мақолаларнинг услубий хатоларини тўғрилаш ва қисқартириш ҳуқуқини ўзида сақлаб қолади. Таҳририятга юборилган мақолалар эгасига қайтарилмайдми ва тақриз ёзилмайдми.

Мнение редакции не всегда совпадает с мнением автора. Редакция оставляет за собой право на стилистическую правку и сокращение статей. Присланные в редакцию рукописи не возвращаются и не рецензируются.

ЯНГИЛИКЛАР / НОВОСТИ

- Юртимда тинчлик сукунати! #Биз учун уйда қолинг# 2
- Ўзбекистонда ногиронлиги бор шахсларнинг турмуш сифатини оширишнинг тиббий ва ижтимоий жиҳатлари 3

ПСИХОЛОГИЯ ВА ТИББИЁТ / ПСИХОЛОГИЯ И МЕДИЦИНА

- Комплексное сопровождение развития воспитанников специализированных учебных заведений для трудновоспитуемых – залог эффективной профилактики и реинтеграции в социум неорганизованной молодежи 4
- Тўлиқ бўлмаган оилаларда вояга етаётган ўсмирларда коммуникатив малакаларнинг шаклланиши 7
- Ёшларда ҳуқуқий саводхонликни шакллантиришда ҳуқуқий ахборотнинг ўрни ва аҳамияти 10
- Ижтимоий установа – инсоний муносабатлар манбаи сифатида 12
- Психологические аспекты профессионального воспитания личности учителя 14
- Ижтимоий муносабатлар индикатори 17
- Илк ўсмир ёшидаги ўқувчиларда иродавий сифатларнинг намоён бўлиши 20
- Психофизиологик хусусиятлар – бола камолотининг асоси сифатида 22
- Оилада ижтимоий тарбиянинг босқич ва воситалари 24
- Ҳуқуқий билимларни ўзлаштиришда ўқитувчи билан ўқувчи муносабати 26
- Бола учун меҳрли оила гўшаси 28
- Онгли ёндашув – самара қафолати 31

ПЕДАГОГИКА ВА ТАЪЛИМ / ПЕДАГОГИКА И ОБРАЗОВАНИЕ

- Дилкашлик ва педагогик такт – ўқитувчи фаолиятининг асоси сифатида 34
- Ўсмирларда визуал хотирани аниқлаш масалалари 37
- Оиладаги ижтимоий низоларнинг турлари ва уларни келиб чиқиш сабаблари 40
- Драматизация как сценический метод преподавания иностранных языков в начальных классах 42
- Педагог – эзгулик ва тараққиёт ижодкори 46
- Ақлий фаоллик – ўзлаштиришнинг муҳим омили 48
- Ўқиш дарсликларидаги матнлар орқали ўқувчиларда ҳаётий компетенцияларни шакллантириш 50
- Истеъдод қирраларини шакллантириш маҳорати 53
- Мактабгача ёшдаги болаларда миллий гуруҳ ҳиссини тарбиялаш масалалари 55

МАХСУС ПЕДАГОГИКА / СПЕЦИАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

- Нутқида нуқсонли бўлган болалар луғат захирасини шакллантириш жараёнида синквейн технологиясидан фойдаланиш 57
- Особенности коррекционно-развивающей и психологической помощи детям раннего возраста, воспитывающимся в интернатных учреждениях 61
- Сўз ва восита бирлиги 64
- Оғир нутқ нуқсонига эга бўлган (алалик) болаларда ҳаракат малакаларини ривожлантириш жараёнидаги логоритмик машқлар 66
- Мактабгача ёшдаги эшитишида нуқсонли бўлган болалар нутқини ривожлантириш 68
- Ақли заиф болаларни оилавий ҳаётга тайёрлашда кино санъати имкониятларидан фойдаланиш 70

Ҳуқуқий билимларни ўзлаштиришда ўқитувчи билан ўқувчи муносабати

Азизбек НУРМАТОВ

Тошкент тиббиёт академияси
ўқитувчиси

Хуқуқий билимларни шакллантириш фақат бир даврни ўз ичига оладиган таълим жараёни эмас, балки бу шахс камолотининг барча босқичларида ўзлаштиришни тақозо этади. Болаларни қоидаларга амал қилишга, бурч ва масъулиятни ҳис қилишга ўргатиш оиладан бошланади. Аммо уларнинг ҳуқуқ меъёрларига мослигини таъминлаш эса кўпроқ таълим-тарбия жараёни олдига муҳим вазифалардан саналади. Шу сабабли ҳам мамлакатимизда фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш борасидаги саъй-ҳаракатлар шахс камолотининг барча босқичларини инobatга олган ҳолда ташкил этилган.

Бизнинг тадқиқотимиз узлуксиз таълимнинг бир босқичи доирасида амалга оширилган тажриба-синовларга бағишланади. Аслида узлуксиз таълим жараёнида таълим олувчиларнинг ҳуқуқий саводхонлигини психологик жиҳатдан тадқиқ этиш кенг қўламли ва ўзига хос ёндашувни тақозо этади. Шу боис биз ўз тадқиқотимизда шахс онтогенетик тараққиётининг ўзига хос босқичи саналган илк ўспиринларда ҳуқуқий тушунчалар шаклланишини психологик жиҳатларини ўрганишга эътибор қаратдик.

Ўтган вақт мобайнида ўқувчиларда тушунча шаклланишининг методологик масалалари хусусида қатор изланишлар олиб борилган [1,2,3].

Таянч сўзлар: ҳуқуқий билим, ўқувчилар, касб-ҳунар коллежи, ўқувчи, ўқитувчи, муносабат, билиш.

Аннотация / Abstract

UZ. Ушбу мақола узлуксиз таълим тизимининг турли босқичлари таълим олувчилари, жумладан, умумий ўрта таълим ва касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларида ҳуқуқий тушунчаларнинг шаклланишига таъсир кўрсатувчи психологик омилларни ўрганишга бағишланган. Муаллиф муаммони назарий ва амалий жиҳатларига эътибор қаратган бўлиб, ўқув жараёнида ўқитувчи билан ўқувчи муносабатларининг ҳуқуқий билимларни ўзлаштиришдаги аҳамияти таҳлил қилинган.

RU. Данная статья посвящена изучению психологических средств, влияющих на формирование правовых понятий получающих образование на разных этапах системы непрерывного образования, к примеру, учащихся общеобразовательных школ и средних специальных профессиональных учебных заведений. Автор, обратив внимание на раскрытие проблемы с теоретической и практической стороны, в процессе обучения проанализировал взаимоотношения учителя и ученика по усвоению правовых знаний обучаемыми.

EN. Given article devotes to studying of the role of psychological factors at formation of juridical concepts of students of professional college. Author have learned the problem in theoretical and practical aspects and analyzed the meaning of relation "teacher-pupil" by superiority of law knowledge.

Масалан, профессор Э.Ф.Фозиев изланишлари асосида тушунчани қуйидагича таърифлади: «Нарса ва ҳодисларнинг муҳим белгиларини, боғланишларини, моҳиятини ҳукмлар орқали фикран кенг ва чуқур акс этиришдан иборат фикр юриштиш шакли ва психик маҳсули бўлган тушунча билишнинг муҳим жиҳатидир. Тушунча нарса ва ҳодисаларнинг умумий ва муҳим белгиларини акс эттирувчи фикрдир» [3].

Биз изланишимизда касб-ҳунар коллежи ўқувчиларида юридик тушунчаларни шаклланишига хизмат қилувчи психологик омилларни ўрганишга эътибор қаратдик. Бунинг учун касб-ҳунар коллежи ўқувчилари билан ҳуқуқшунослик фани ўқитувчиларининг ўқув машғулоти доирасидаги фаолияти устида тажриба-синов ўтказилди. Таълим жараёнининг самарадорлиги ўқув машғулоти ташкил этишга, ўқув мотивларининг шаклланишига, ўқитувчи

билан ўқувчи муносабатларининг ижобий ташкил этилишига ҳам боғлиқ.

Ўқувчининг ҳуқуқ фанига қизиқиши билимларни ўзлаштиришнинг бир шarti ҳисобланса, бунда ижобий таълим муҳити ҳам аҳамиятлидир. Тадқиқотимизда ҳуқуқ фани ўқитувчиси билан ўқувчилар ўртасидаги муносабатлар «Ўқитувчи билан ўқувчи муносабати» анкетаси ёрдамида ўрганилди. Анкетанинг моҳиятига кўра, ўқитувчи билан ўқувчи муносабатлари билиш, ҳис-туйғу ва хулқий жиҳатдан таҳлил этилди (1-жадвал).

Анкетадаги муносабатнинг «ҳиссий» жиҳати ўқитувчининг ўқувчилари билан муносабати шогирдларида нарса ва ҳодисалар, атрофдагиларга муносабат кўникмаларини, турли хилдаги ҳаётий вазиятларга тайёрлаш, шахсларро муносабатларга киришишга ўргатиш, ўзаро ишонч ва ҳурмат

туйғуларини шакллантириш лозимлигини ифодалайди.

«Билиш» жиҳати эса ўқитувчининг фаолияти асосан шогирдларига билим беришга, саводхонлигини оширишга, кўпроқ маълумотлар билан қуроллантиришга қаратилган.

«Хулқий» жиҳати эса ўқитувчи ўз муносабатини ўқувчиларига тўғри-нотўғри нималигини тушунишига, хатти-ҳаракатларини тартибга солишга, масъулият ва жавобгарлик ҳиссини, ўзаро ҳурмат, қадр-қиммат ва инсонларни эъзозлаш туйғуларини камол топтиришга йўналтирилганлигини ифодалайди.

Тажриба-синов натижаларида ҳуқуқ фани ўқитувчиси билан ўқувчилар муносабатида «ҳиссий» жиҳат (5,87 балл ва 4,37 балл) устувор бўлди. Демак, ўқитувчи ўқувчиларини атрофдагилар билан муносабатга киришишга, қутилмаган ҳаётий вазиятларга тайёрлаш, шахслараро муносабат қоидаларини ўзлаштиришга, ўзаро ишонч ва ҳурмат туйғуларини шакллантиришга кўпроқ эътибор қаратмоқда.

Иккинчи ўринда эса ўқитувчининг ўқувчилар билан муносабатида «хулқ-атвор» жиҳатини муҳим деб ҳисоблаганлар (4,75 ва 4,25 балл). Ўқитувчи таълим жараёнида ўқувчиларини ҳаётга тайёрлаш керак деган хулоса билан ёндашаётганликларини гувоҳи бўлинди. Бундан кўринадики, ўқитувчининг ўқувчиларда хатти-ҳаракатларини тартибга солиш, масъулият ва жавобгарлик ҳиссини шакллантиришга, инсонларни ҳурмат қилиш ва эъзозлашга ўргатиш таълим-тарбия жараёнининг муҳим вазифаси сифатида қарашларидан далолат бермоқда.

1-жадвал.

Ҳуқуқ фани ўқитувчиси билан ўқувчи муносабат кўрсаткичлари

Фаолият жиҳатлари	Ўқитувчи		Ўқувчи	
	X	σ	X	σ
Ҳиссий	5,87	1,02	4,37	1,70
Билиш	4,18	1,10	3,37	0,95
Хулқ-атвор	4,75	1,00	4,25	1,23

Изоҳ: x-ўртача арифметик қиймат, σ-стандарт оғиш

2-жадвал.

Ҳуқуқ фани ўқитувчиси билан ўқувчи муносабат кўрсаткичлари ўртасидаги корреляцион муносабатлар

	Ҳиссий	Билиш	Хулқ-атвор
Ҳиссий	1	0,452**	0,220*
Билиш		1	0,258*
Хулқ-атвор			1

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

«Билиш» жиҳати ўқитувчи билан ўқувчилар муносабатининг ўзига хос томони саналади. Айнан ушбу жиҳат ўқувчиларнинг ҳуқуқий тушунчаларни ўзлаштиришида муҳим ўрин тутуди (4,18 ва 3,37 балл).

Ўқитувчи билан ўқувчи муносабатларидаги ички мослик ҳолати ўрганилди ва корреляцион таҳлил амалга оширилди. Корреляцион таҳлил ўқувчиларнинг ўқитувчилари билан муносабатининг уччала жиҳати ўзаро алоқадорликка эга, деган хулосани бермоқда: «ҳиссий» муносабатнинг ижобий тус олиши «билиш» ($r=0,452, p \leq 0,01$) ва «хулқ-атвор» ($r=0,220, p \leq 0,05$); ўқитувчи муносабатида «билиш» жиҳатининг ижобий ўзгаришларга эришиши «хулқ-атвор» жабҳаларида ўсишни келтириб чиқаришини ($r=0,258,$

$p \leq 0,05$) ифодалади. Ўқувчилар ва ўқитувчиларнинг муносабат жиҳатлари ўртасида уйғунлик мавжуд.

Тажриба-синов натижаларига кўра, ўқувчиларнинг ҳуқуқий билимларни ва илмий тушунчаларни ўзлаштиришига эришишларида:

- ҳуқуқ фанини ўқитиш жараёнида ўқитувчи билан ўқувчи муносабатининг ҳиссий, билиш ва хулқий жиҳатларини мувофиқлаштириш ҳамда уларни биттасига устувор тус бермаслик;
- машғулотларда таълим технологияларидан мақсадли фойдаланишни йўлга қўйиш ва уларни ўқувчиларнинг ёш психологик хусусиятларига мос келишини инобатга олиш лозим.

Адабиётлар:

1. Дубровина И. В. Психология. // Учебник для студ. сред. пед. учеб. заведе-ний. – М.: Изда- тельский центр «Академия», 2004. 464 б.
 2. Фабрика И.В. Некоторые во- просы формирования понятия в юридической науке. – Вест- ник. ЮУрГУ. «Право». 2013, том 13, № 4. 33-36-б.
 3. Фозиев Э.Ф. Тафаккур психо- логияси. – Т.: Ўқитувчи, 1990. 184 б.
 4. Газиев Э.Г. Самоуправление учебной деятельностью обу- чающихся. – Т.: Университет, 2008. 132 б.
 5. www.ziyonet.uz